

Отримано: 12 лютого 2018 р.

Прорецензовано: 19 лютого 2018 р.

Прийнято до друку: 20 березня 2018 р.

e-mail: eduard.balashov@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2415-7384-2018-6-44-48

Балашов Е. М. Метакогнітивний моніторинг і метакогнітивні стратегії в навчальній діяльності студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : збірник наукових праць. Острого : Вид-во НаУОА, квітень 2018. № 6. С. 44–48.

УДК: 159.922.8

Балашов Едуард Михайлович,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки,
начальник відділу міжнародних зв'язків Національного університету «Острозька академія»

МЕТАКОГНІТИВНИЙ МОНІТОРИНГ І МЕТАКОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення змісту й особливостей поняття «метакогнітивний моніторинг навчальної діяльності студентів». Охарактеризовано основні види метакогнітивних стратегій у навчальній діяльності. Здійснено теоретичний аналіз методологічних основ діагностування метакогнітивної діяльності студентів у психологічній науці.

Ключові слова: навчальна діяльність студентів, метакогнітивна пізнавальна стратегія, особистість, метакогнітивний моніторинг, методологія діагностики метакогнітивної діяльності.

Балашов Эдуард Михайлович,

кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии и педагогики,
начальник отдела международных связей Национального университета «Острожская академия»

МЕТАКОГНІТИВНИЙ МОНІТОРИНГ І МЕТАКОГНІТИВНІ СТРАТЕГІЇ В УЧЕБНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

В статті розглянуто теоретичні підходи до визначення змісту й особливостей поняття «метакогнітивний моніторинг навчальної діяльності студентів». Охарактеризовано основні види метакогнітивних стратегій у навчальній діяльності. Здійснено теоретичний аналіз методологічних основ діагностування метакогнітивної діяльності студентів у психологічній науці.

Ключевые слова: учебная деятельность студентов; метакогнитивная познавательная стратегия, личность, метакогнитивный мониторинг, методология диагностики метакогнитивной деятельности.

Eduard Balashov,

PhD in Psychology, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy,
Head of the Department of International Affairs of National University of Ostroh Academy

METACOGNITIVE MONITORING AND METACOGNITIVE STRATEGIES FOR EDUCATIONAL ACTIVITIES OF STUDENTS

The theoretical approaches to the definition of the content and characteristics of metacognitive monitoring of educational activity of student have been discussed in the articles. The main types of metacognitive strategies in educational activity have been characterized. The theoretical analysis of methodological foundations of diagnosis of metacognitive activities of students in psychological science has been executed.

Key words: educational activity of students; metacognitive educational strategy, personality, metacognitive monitoring, methodology of diagnosis of metacognitive activity.

Постановка проблеми. Однією з основних проблем сучасної психологічної науки у сфері вивчення людського пізнання, а також зовнішніх і внутрішніх чинників, що його визначають, є вивчення когнітивних і метакогнітивних процесів, які з цими чинниками взаємодіють. У процесі визначення ефективності метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності важливу роль також відіграють особистісні чинники, оскільки в сучасній системі освіти поєднані як кількісні показники навчальної діяльності студентів, так і їхні суб'єктивні уявлення про навчальну діяльність і здобуті суб'єктами цієї діяльності компетенції як результат цієї діяльності.

У сучасних концепціях і підходах до вищої освіти навчання розглядають як безперервний процес протягом усього життя. Саме ефективність підходів до безперервного навчання щодо професійної підготовки майбутнього фахівця регулюється здатністю до автономного навчання. Автономність ми розглядаємо як активну здатність інтенсивного управління студентами власним навчанням і відповідальністю за його результати як у навчальному процесі, так і у позанавчальній діяльності [8]. Не викликає сумніву

важливість самостійного навчання студентів, формування їхніх умінь до автономної пізнавальної діяльності та раціональної організації власного навчального процесу, мотивації їхньої навчальної діяльності [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метакогнітивний моніторинг власної пізнавальної активності студентів відіграє важливу роль у навчальній діяльності, оскільки дозволяє студентам аналізувати свою діяльність в аудиторії й активність поза межами навчальної аудиторії.

Багато сучасних науковці присвятили свої дослідження вивченню понять «метакогніції», «метакогнітивний моніторинг пізнавальної діяльності», їхніх структурних компонентів тощо. Слід виокремити праці таких вітчизняних науковців, серед яких І. Аршава, Т. Доцевич, Р. Каламаж, А. Коваленко, С. Максименко, Е. Носенко, І. Пасічник, Т. Хомуленко, Н. Чепелева та ін.; іноземних науковців, серед яких А. Бандура, А. Браун, Дж. Данлоскі, Р. Деннісон, Г. Еверсон, М. Кашапов, А. Карпов, А. Коріат, Дж. Меткалф, Д. Мошман, Т. Нельсон, С. Савін, А. Самойличенко, І. Скитяєва, С. Тобіас, Дж. Флейвелл, Г. Шро та ін. Метакогніції та їхній зв'язок з інтелігентністю, теоретичні і практичні аспекти метакогнітивних стратегій розглянуто в роботах Н. Андерсона, Е. Балашова, С. Бертуга, А. Вендена, І. Міщинської, Р. Оксфорда, Д. Сальгадо, Т. Тернових та ін.

Метакогнітивні стратегії надають студентам можливість ефективної координації процесу вивчення навчальних предметів, оскільки вони поєднують ефективне мислення й активний контроль за когнітивними процесами, які мають вплив на процес навчання, сприяють формуванню автономності і незалежності студентів у процесі навчання.

Метакогнітивний аспект навчання поєднує мисленнєві моделі навчання і стратегії регулювання автономної навчальної діяльності. Вивченням феномену автономної навчальної діяльності займалися Т. Ломтева, Н. Соловова та ін.

За останні роки популярності також набирає вивчення такого феномена, як ілюзії знання, як метакогнітивного явища та його впливу на ефективність навчальної діяльності. Результати дослідження цього феномену відображено у працях таких науковців як М. Августюк, А. Вілкінсон, В. Епстайн, Р. Каламаж, А. Коріат, Т. Нельсон, І. Пасічник, Л. Редер та ін.

Незважаючи на досить широкий спектр вітчизняних і закордонних наукових досліджень, недостатньо вивченими залишаються такі аспекти як дослідження зв'язку метапізнання з успішністю навчальної діяльності студентів, зокрема дискусійним залишається питання кореляції метакогнітивного моніторингу й успішності. У науці існують різноманітні неузгалянені теоретичні підходи щодо значення таких аспектів метапізнання як метакогнітивний моніторинг і метакогнітивний контроль навчальної діяльності. Недослідженим залишається питання визначення успішності використання метакогнітивних стратегій у навчальному процесі, оцінки успішності метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності тощо.

Тому не викликає сумніву актуальність теоретичного аналізу понять «метакогнітивний моніторинг», «метакогнітивні стратегії», дослідження їхнього взаємозв'язку з метакогнітивним контролем і успішністю навчальної діяльності, визначення особистісних когнітивних якостей, індивідуально-психологічних відмінностей на ефективність метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності.

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі психологічних особливостей метакогнітивного моніторингу та метакогнітивних стратегій у навчальній діяльності студентів, а також визначенні основних методологічних підходів до їхнього вивчення.

Виклад основного матеріалу. Особливо актуальним сьогодні є питання вивчення особистісних чинників, які характеризують людину як суб'єкт пізнавальної діяльності. До таких особистісних характеристик належать інтелект, мотивація, самооцінка, самомоніторинг, рефлексивність тощо. Розроблено досить значну кількість методологічних інструментів для їхнього вивчення. Психологічні особливості метапізнання досліджують за допомогою таких інструментів як методика визначення особливостей метапам'яті, діагностики навчальної мотивації, метакогнітивної включеності в діяльність, рівня розвитку рефлексивності, самооцінки метакогнітивних знань і метакогнітивної активності, академічних досягнень студентів, оцінки загальної самоефективності, визначення психологічних особливостей упевненості в собі тощо.

Експериментально-інтроспективна методика, розроблена Т. Хомуленко і Т. Доцевич, є комплексним дослідженням особливостей метапам'яті особистості і її використовують під час експериментального й емпіричного вивчення ролі ілюзії знання в метакогнітивному моніторингу навчальної діяльності. Ця методика складається з трьох основних блоків: «мнемічна обізнаність», «мнемічна рефлексія» та «мнемічне відтворення». Досліджують такі показники метапам'яті як диференційованість самооцінки, схильність до планування процесу запам'ятовування та моніторинг цього процесу, здатність вибіркового відтворення необхідного навчального матеріалу, прояви рефлексивних функцій під час навчального процесу [3; 14].

Діагностика навчальної мотивації, розроблена Т. Дубовицькою, дозволяє визначити рівень розвитку мотивації навчальної діяльності та її спрямування. Під час використання такого інструменту є можли-

вість проаналізувати причини неуспішності в навчальній діяльності, визначити можливість психологічного супроводу процесу навчання, дослідити рівень ефективності викладання, а також знайти способи його покращення [4].

Методика діагностики метакогнітивної включеності в діяльність дозволяє визначити ступінь сформованості навичок метакогнітивного моніторингу відповідно до пізнавальної активності в навчальній діяльності. Така методика є не універсальною, оскільки дозволяє визначити рівень метамислення в навчальній діяльності, але залишає недослідженим особистісний аспект. У цьому інструментарії наявні шкали метакогнітивного знання і метакогнітивного моніторингу: «не впевнені – не знаючі», «впевнені – «не знаючі» (ілюзія знання як надмірна суб'єктивна впевненість), «не впевнені – знаючі» (недостатня впевненість) та «впевнені – знаючі» [19].

Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності А. Карпова дозволяє визначити рефлексивність як процес, стан і психічну здатність. Ураховують три головні види рефлексивності, а саме ситуативна (актуальна), ретроспективна і перспективна. Загальна властивість рефлексивності, на думку автора методики, повинна містити інтрапсихічну спрямованість, яка є здатністю до самосприймання й аналізу суб'єктом власної психіки, а також інтеропсихічну спрямованість, яка є здатністю суб'єкта до розуміння психіки інших. Рівень розвитку загальної рефлексивності, згідно з цією методикою, є похідним від комбінації зазначених типів [5].

Методика визначення самооцінки метакогнітивних знань та метакогнітивної активності М. Кашапова та Ю. Скворцова дозволяє визначити рівень сформованості метакогнітивних навичок особистості в розрізі пізнавальної активності. Вона визначає такі метакогнітивні властивості як концентрація (вміння керувати власною увагою, зосереджуватися на виконанні завдання, нівелювати або зменшувати вплив відволікаючих факторів), отримання інформації (набуття, обробка і збереження здобутих знань, складання наочних допоміжних матеріалів тощо), вибір головних ідей (визначення найважливішої інформації, здатність розділяти головне і другорядне) та управління часом (ефективна організація і розподіл власного часу) [6].

Методика діагностики академічних досягнень студентів (опитувальник К. Двек) визначає оцінку згідно зі шкалами імпліцитних уявлень про інтелект, особистість і цілі навчання, серед яких ступінь орієнтації на процес навчання і самовдосконалення, самооцінка власного навчання й успішності суб'єктом навчання. Відповідно до цієї методики, за наявності надмірної самовпевненості у власному знанні часто виникає ілюзія знання [10; 7; 16].

Когнітивні змінні в процесі регуляції поведінки особистості дозволяє визначити тест оцінки самоефективності В. Шварцера та М. Єрусалема. Ця методика дозволяє стверджувати, що в разі свідомого ефективного мислення висока самоефективність дозволяє полегшити прийняття рішень. Вона виявляється в академічних здібностях, допомагаючи підвищити мотивацію до активної діяльності [15].

Таку характеристику метапізнання як упевненість у собі визначають за допомогою використання методики діагностики впевненості в собі В. Ромека. Вона складається з трьох шкал: «упевненість у собі – невпевненість у собі»; «соціальна сміливість – нерішучість, сором'язливість», «ініціативність – пасивність». Перша шкала складається з критеріїв оцінки власної когнітивної здатності суб'єкта до прийняття рішень у напружених ситуаціях, а також контролю власної діяльності та результатів. Показники другої шкали переважно стосуються емоційних станів, якими характеризується процес вибору альтернативної поведінки в окремій ситуації, а також власних навичок і здібностей у разі необхідності здійснення цієї оцінки. Третя шкала спрямована на визначення співвідношенні ініціативності – пасивності суб'єкта в соціальних контактах. Надмірно завищена чи занижена самооцінка суб'єктом рівня впевненості в собі вказує на неефективність метакогнітивного моніторингу його діяльності [11].

Під час планування навчального процесу та його успішності необхідно враховувати метакогнітивні стратегії, які можна використовувати для досягнення кращого результату студентами. Існує багато визначень поняття «метакогнітивна стратегія» у працях науковців. Так, Р. Оксфорд визначає, що пізнавальні стратегії – це «специфічні дії, поведінка і прийоми, якими користуються студенти – часто свідомо – для забезпечення прогресу в засвоєнні, збереженні в пам'яті, відтворенні та застосуванні іноземної мови» [18, с. 175]. Також пізнавальною стратегією науковці вважають інтелектуальні навички студентів для контролювання внутрішніх процесів уваги, сприйняття, розуміння, засвоєння і передачі інформації [9, с. 89]; ментальний план із ціллю досягнення своєї навчальної мети [13, с. 8] та ін. Важливо розуміти, що стратегія є своєрідним планом вирішення проблем у власній діяльності особистості.

Серед класифікацій метакогнітивних стратегій, Р. Оксфорд визначає прямі і непрямі пізнавальні стратегії. Прямі стратегії поділяються на стратегії запам'ятовування, когнітивні та компенсаторні (тобто ті, що пов'язані з психічними особливостями формування нових знань і їхнього використання під час виконання певних завдань). До непрямих стратегій належать метакогнітивні, афективні і соціальні (пов'язані з контролем навчальної діяльності) [18, с. 176].

Незважаючи на те, що всі стратегії тісно переплетені, на нашу думку, особливе місце належить стратегіям, вивчаючим пізнавальну діяльність, тобто метакогнітивним стратегіям. Вони дозволяють визначити цілі навчальної діяльності, допомагають отримати з пам'яті і використати попередню інформацію, тоді як інші стратегії скеровані на визначення способів досягнення поставлених цілей.

Науковці розробили структурно-функціональну модель метакогнітивної моделі пізнавальної діяльності, яка складається з таких стратегій:

– Підготовка і планування навчання студентів, коли вони формують перебіг мислення щодо діяльності. Суб'єкт визначає цілі, відповідність навчальним потребам, а також визначає можливість їхнього досягнення.

– Вибір і використання стратегій, коли студенти свідомо визначають когнітивну стратегію для виконання конкретного завдання чи вирішення проблеми.

– Контроль за використанням стратегій, під час якої студенти реалізують когнітивні стратегії в навчальному процесі, і під час цього постійно перевіряють відповідність цього процесу запланованому, а також поступове наближення до виконання початкової мети. Якщо деякі когнітивні стратегії виявляються неефективними, студенти обирають альтернативні пізнавальні стратегії, і саме в такий спосіб метакогнітивний контроль впливає на процес формування метакогнітивних знань студентів.

– Управління кількома стратегіями відбувається тоді, коли реалізується рід когнітивних стратегій одночасно.

– Самооцінка, спрямована на аналіз і оцінку всього пізнавального процесу. Аналізується, чи досягнута навчальна мета, чи результати відповідають запланованому, визначаються можливості майбутнього використання здобутих знань і метакогнітивного досвіду. Важливого значення на цьому етапі набуває процес саморефлексії, яка засвідчує готовність студентів до метакогнітивного моніторингу власної навчальної діяльності і показує його готовність бути активним суб'єктом навчальної діяльності [17, с. 150].

Теоретичний аналіз показує, що існує розроблений інструментарій для визначення аспектів метакогнітивної пізнавальної діяльності, а також науково визначені характерні особливості метакогнітивних стратегій пізнавальної діяльності. Метакогнітивні навчальні стратегії дуже важливо враховувати в навчальному процесі для покращення навчальних результатів. Ступінь опанування знаннями, поставлена мета, ефективність навчального процесу також великою мірою залежать від особистісних характеристик кожного студента.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особистісні чинники кожного студента відіграють надзвичайно важливу роль у характеристиці його як суб'єкта пізнавального процесу. До таких особистісних чинників відносимо рівень інтелекту, самомоніторинг, активність, наполегливість, скерованість на виконання діяльності ті її ефективність, самооцінку, мотивацію, індивідуальні відмінності тощо. Важливо враховувати метакогнітивні стратегії пізнавальної діяльності студентів, оскільки вони дозволяють значно підвищувати ефективність і результативність навчальної діяльності.

Перспективи подальших теоретичних і емпіричних досліджень вбачаємо у визначенні психологічних особливостей метапізнання та метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності студентів, мотивації їхньої навчальної діяльності за допомогою охарактеризованого методичного інструментарію.

Література:

1. Балашов Е. М. Психологічні особливості і механізми саморегуляції у освітній діяльності студентів (2017). / Е. Балашов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». – 2017. – Вип. 5. – С. 5–13.
2. Особливості соціально-психологічних настанов студентів у мотиваційно-потребовій сфері / Е. Балашов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». – 2014. – Вип. 30. – С. 8–11.
3. Доцевич Т. І. Розроблення й апробація опитувальника педагогічної рефлексивності викладача вищої школи / Т. І. Доцевич // Психологічні перспективи. Випуск 23. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – С. 99–112.
4. Дубовицкая Т. Д. К проблеме диагностики учебной мотивации / Т. Д. Дубовицкая // Вопросы психологии. – 2005. – № 3. – С. 73–78.
5. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. № 5. – С. 45–57.
6. Кашапов М. М. Творческая деятельность профессионала в контексте когнитивного и метакогнитивного подходов / М. М. Кашапов // Под науч. ред. проф. М. М. Кашапова, Ю. В. Пошехоновой. – ЯрГУ: Ярославль, 2012. – 384 с.
7. Корнилова Т. В. Модификация опросников К. Двек в контексте изучения академических достижений студентов / Т. В. Корнилова, С. Д. Смирнов, М. В. Чумакова, С. А. Корнилов, Е. В. Новотоцкая-Власова // Психологический журнал. – 2008. – Т. 29. № 3. – С. 86–100.
8. Ломтева Т. Н. Андрагогика в контексте гуманистической образовательной парадигмы. – Ставрополь: СГУ, 2004. – 340 с.

9. Міщинська І. В. Застосування пізнавальних стратегій при вивченні іноземної мови: досвід англомовних країн // Педагогічні науки: Зб. наук. праць. – 2008. – № 48/2. – Ч. 2 – С. 88–91.
10. Пасічник І. Д., Каламаж Р. В., Августюк М. М. Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект метапізнання / І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, М. М. Августюк // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 28. – С. 3–16.
11. Ромек В. Г. Тест уверенности в себе / В. Г. Ромек // Практическая психодиагностика и психологическое консультирование. – Ростов-на-Дону: Ирбис, 1998. – С. 87–108.
12. Соловова Н. В. Организация и контроль самостоятельной работы студентов: Метод. рекомендации. – Самара: Универс-группа, 2006. – 13 с.
13. Терновых Т. Ю. Методика формирования стратегий автономной учебной деятельности у студентов-первокурсников в работе с иноязычным текстом: автореф. дис. канд. пед. наук. – Москва, 2007. – 20 с.
14. Хомуленко Т. Б. Метапам'ять: наукові підходи та експериментально-інтроспективна методика дослідження / Т. Б. Хомуленко, Т. І. Доцевич // Серія «Психологія». – 2014. – № 49. – С. 193–211.
15. Шварцер Р. Русская версия шкалы общей самооффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема / Р. Шварцер, М. Ерусалем, В. Ромек // Иностранная психология. – 1996. – № 7. – С. 71–76.
16. Avgustiuk M. (2015). The illusion of knowing from the indexes of confidence, calibration and resolution perspective. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. – III(37), Issue 75. – P. 88–90.
17. Hüseyin Ö. Z. (2005). Metacognition in Foreign/Second Language Learning and Teaching. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*. – № 29. – P. 147–156.
18. Oxford R. (1993). Research on Second Language Learning Strategies. *Annual Review of Applied Linguistics*. – № 13. – P. 175–187.
19. Schraw G. & Dennison R. S. (1994). Assessing metacognitive awareness. *Contemporary Educational Psychology*. – Vol. 19. – P. 460–475.